

Шоҳ Валиюллоҳ Дехлавий

22:00 / 27.04.2017 3788

Шоҳ Валиюллоҳ Дехлавий 1114 ҳ.й.нинг 14 шавволида пайшанба куни Дехлидаги Пухлат қишлоғи Музаффарнагар маҳалласида таваллуд топган.

Унинг тўлиқ исми — Аҳмад Қутбuddин ибн Абдураҳим ибн Важиҳуддин ал-Умарий ад-Дехлавий. Аҳмад Шоҳ Валиюллоҳ лақаби билан машҳур бўлган. "Шоҳ" форсча сўз бўлиб, у султон маъносини англатади. Аҳмад илм ва тасаввуф бобида етук оиланинг фарзанди бўлганлиги боис, унга "шоҳ" сўзи нисбат тариқасида берилган, шу билан бир қаторда, унинг отасига ва фарзандларига ҳам шу нисбат берилган.

Дехлавий 5 ёшга етганда, таълим ола бошлаган. Унинг илк устози ўзининг падари бузруквори бўлган. Етти ёшгача Қуръонни ёд олиб, форс ва араб тилларини мукаммал ўргана бошлаган. Шундан сўнг ҳадис, фиқҳ, усул, тафсир, фалсафа илмларини эгаллаб, ўзи ҳам дарс бера бошлаган. Ўша вақтда Мулла Низомуддин ас-Сахолавий исмли ўз даврининг эътиборли устози мадрасаларида ўқитилаётган дарсларнинг ёнига сарф, наҳв, мантиқ, фалсафа, риёзиёт, балоғат, калом илми каби дарсларни ҳам жорий этган. Бу дарслар ҳозиргacha ўқитилиб келинмоқда.

Шоҳ Валиюллоҳ Дехлавий ўқиган китоблар орасида араб тилида таълиф этилганлари бисёр эди. Шу боисдан ҳам у ҳар қандай йўл билан бўлса-да, араб тилини чуқур ўрганишга ҳаракат қилган. Ҳижозда таълим олган вақтларида ҳам араб тили билан мунтазам шуғулланган. "Хужжатуллоҳу-л-болиға" номли шоҳ асаридан келиб чиқиб, тарихчи Ибн Халдун унинг араб тилида янги бир услубчи эканлигини эътироф этган.

Дехлавий кучли билимга эга бўлиш билан бир қаторда, талabalарга дарс бериш асносида ўзининг илмини ҳам мунтазам равишда такомиллаштириб борган. Отаси 1131 йилда вафот этгандан кейин у ўзи очган "ар-Роҳимия" номли мадрасада дарс бера бошлаган. Қисқа фурсат ичида юксак мавқега ва кўплаб шогирдларга эга бўлган. Унинг ушбу фаолияти 12 йил давом этган.

У илм ўргатиш билан бир қаторда 14 ёшга етганда, нақшбандия тариқатини ҳам маҳкам тутган. Бу соҳада анча муваффақиятларга эришиб, тариқат одобини мустаҳкам ўрганган.

Имом Дехлавий Ҳиндистонда жуда катта исломий билимга эга уламолардан бири бўлган. Баъзи олимлар Дехлавийни ҳаттоқи, "Ҳиндистон Ғазолийси" деб ҳам атаганлар, чунки у ўз ҳаёти давомида диний илмларни

ўргатишни ва ҳаётга татбиқ этишни бошлаган қалдирғочлардан бири эди. Баъзилар эса у ҳақда шундай дер эдилар: "Шоҳ Валиюллоҳ Дехлавий Машриқнинг Ибн Таймиясидир, чунки у Машриқда бидъат ва хурофотга қарши курашганлардан ҳисобланади".

Ином Аҳмаднинг илми денгиз каби бўлиб, дунёқараши ҳам жуда кенг бўлган. У араб тилида араблардек, форс тилида асл эронликлардек сўзлаша олган ҳамда мазкур тилларда асарлар ёзган. Аммо Шоҳ Валиюллоҳ Дехлавийнинг араб тилидаги асарлари кўпроқ бўлиб, улар турли мавзуларни қамраб олган. Жумладан, қуйида асарлар унинг қаламига мансубдир:

1. **«Аз-Захровин»** — бу асарда «Бақара» ва «Оли Имрон» суралари тафсир қилинган.
2. **«Ал-Фазл ал-кабир»** — бу асарда тафсир қилиш усуллари ёритилган бўлиб, унда асосан Куръонга тегишли бўлган илмлар, харфларнинг таъвили, муқаттаъот ҳарфлар ва бошқалар тўғрисида маълумотлар мавжуд.
3. **«Ал-Фатҳ ал-мунир»** — бу асарда «ал-Фазл ал-кабир» китобининг 5-қисми ёритилган бўлиб, ундан фарқли равишда Абдуллоҳ ибн Аббосдан ривоят қилинган ғариб ҳадислар билан тафсир қилинган.
4. **«Ал-Арбаъин»** — қирқ ҳадисдан иборат асар. Шоҳ Валиюллоҳ Дехлавий уларни танлашда Ином ан-Нававий қўллаган усуллардан фойдаланган. Аммо унинг ўзига хос томони — устози Абу Тоҳирдан ривоят қилинган санади Али ибн Абу Толибга бориб тақалишидир.
5. **«Ал-Мусаффо шарҳ ал-муватто»** — Яҳё ибн Яҳё ал-Лайсий ривояти билан ёзилган асар.
6. **«Изолату-л-хафа ан хилофати-л-хулафо»** — сиёsat ва ҳокимият билан боғлиқ бўлган билимларни ўз ичига қамраб олган асар.
7. **«Ат-Тафҳимот ал-илоҳия»** — тасаввуф ва иршод соҳасига тааллуқли бўлган асар.
8. **«Ҳужжатуллоҳу-л-болиға»** — исломшунослик, ҳадисшунослик, ислом фалсафаси ва шариат сирларини ёритишга бағишиланган асар.
«Ҳужжатуллоҳу-л-болиға» — Дехлавийнинг шоҳ асарларидан бири бўлган. Ушбу асар шариат қонун-қоидаларининг сир-асрорларини ёритишга бағишиланган. Унда ислом ҳуқуқшунослигининг фалсафий асослари баён қилинган. Китобнинг ҳар бир боби ўзига хос бўлиб, ундаги мавзулар бошқа асарларда такрорланмайди. Ушбу китоб араб тилининг қўлланилиши, ибораларнинг кучлилиги, жумлалардаги мантиқнинг тиниқлиги, ҳар бир фикрга келтирилган далилларнинг аниқлиги билан бошқа асарлардан фарқ қилиб, муаллифнинг ислом дини бўйича кенг тафаккурга эга

Эканлиги ҳамда ақлий илмларни пухта билғанлигидан дарак беради. Ушбу китоб Мисрда уч марта чоп этилган. Асар Ҳиндистондаги олий үқув юртларида ҳозирга қадар үқитилиб келинмоқда.

Деҳлавий меросини ўрганар эканмиз, қуидаги хулосаларга келдик:

Валиюллоҳ Деҳлавий қомусий олим сифатида тафсир, фикҳ, ҳадис, илоҳиёт, тил ва тасаввуф соҳаларида самарали ижод қилган.

Валиюллоҳ Деҳлавий фикҳда ҳам, ақида масалаларида ҳам ҳанафиийлик эътиқодида бўлган, шу боис, унинг қатор асарлари фикҳ илмига бағишилаган.

Унинг «Ҳужжатуллоҳу-л-болиға» асари XVIII асрда исломшунослик нуқтаи назаридан Ҳиндистонда долзарб бўлган мавзуларни қамраб олган муҳим манбадир.

Озода ЗОҲИДОВА, Тошкент ислом университети магистранти